

SASS MELINDA
(Ungvár)

A női lélek és sors újszerű interpretálása Kaffka Margit Színek és évek című regényében

Minden nő titkot rejt magában, s gyengébb voltuk palástolása végett kiismerhetetlen attitűd jellemző rájuk. Ezért célom, hogy megismerjem, megértsem és bemutassam a Kaffka Margit által leírt társadalmat, a nő világát és bonyolult, de finom lelkét a Színek és évek című regényén keresztül.

Kaffka Margit, mint a századelső annyi nagy alakja, történelmi és társadalmi határhelyzet szülötte: dzsentricsalád gyermeke, aki átélte saját világának elszegényesedését, a magyar polgárosodást, és megélte nemének kiszolgáltatottságát is. E három élménykör találkozása- taglalta Bodnár György- különös új energiákat szabadított fel benne.¹

Vállalta a szecesszió különlegességeit, dekorativitását és zsúfoltságát, megírja első regényét, a Színek és éveket. Az impresszionizmus szemléletét és stílus eszközeit felhasználva, retrospektív narrációban foglalja össze Pórtelky Magda sorsában az író élményköreit.

Intellektuális hajlamú író. Fő témája a válságba merült női lélek, a századforduló új, a férfiével egyenrangú élethivatást kereső asszony sorsa, továbbá a dzsentrivilág és a klerikalizmus bírálata. Mesterművében, a Színek és években egy vidéki dzsentri asszony, Pórtelky Magda visszaemlékezéseiből vetít elénk életteljes ábrázolást egy letűnő társadalmi osztályról és életformájáról. Hiteles lélekrajzot ad a női egyéniségről.²

A Színek és évek témája és stílusa a meghasonlott évszázadot tükrözi. A század eleji Európa és Magyarország társadalmi problémái, világnézeti és művészi dilemmái jelennek meg Kaffka Margit Művében.

A nőkérdés Kaffka legtöbb novellájában jelen volt a regény megírása előtt (pl. Süppedő talajon) és után is (pl. Fekete karácsony és Miriám).

„Kaffka asszonyait a rájuk kényszerített életforma fojtogatja, tehát ők a társadalom ellen láznak. S mivel bajaik az egész társadalom nyomorúságából fakadnak, lázadásuk csupán felfokozott szenvedélyű kifejezése az általános elnyomottság vágyának. Valóság és eszmény, langyos pusztulás és fájdalmas válságok, gyalázatos tisztesség és idegen morálok kísérik a korabeli nő útját.”³

Ez a fajta kiszolgáltatottság Pórtelky Magda életét mutatja: kiszolgáltatott a szokásrendnek (belemegy a Vodicskával való házasságba), a szűkös körülményeknek, a házasság intézményének. Az ő élete nem gyors, tragikus összeomlás; apró, hétköznapi gondokon őrlődik fel. Az értékvesztésnek vagyunk tanúi a regényben. Végigkövetjük mint fogy el lassan az idő múlásával minden érték, minden szépség a cselekmény során. Az illúziókkal teli, a tiszavirágok türelmetlenségével és izgalmaival az életre készülő fiatal Magda tulajdonképpen addig él teljes életet, amíg a pillanatnak, a pillanat szépségének él, s amíg érdek nélkül tud áldozni ennek a szépségnek. A bálók csak addig igazán gyönyörűek és ragyogóak, amíg a hasznosság elve nem társul hozzájuk. Mihelyt a fejevadász szemével néz körül Magda, és nem a rácsodálkozás áhítatával, megszűnik a varázs: „Az volt a baj, hogy már nem önmagáért, a ragyogás, szereplés, keringés öröméért volt az egész”.

A bálók ragyogó, reménnyel kecsegtető világában a hegedülő cigány tüzes szemébe való belefelejtkezés, majd a Tabódy Endrével való tánc, és a jegenyék alatti szerelmi va-

llomás jelenti a szépség pillanatait. „... most a lelkem legmélyén legigazabban pattant fel valami, és ez az egyéolvadás olyan benső, csudálatos és tiszta, hogy nem lehetne nevet adni neki. Milyen jó vagyok én most, milyen igaz, komoly és becses...”

Az egyéolvadás, azt hiszem, kulcsszó ebben a szövegben-itt a szerelemre vonatkozik. Egyéolvadás, feloldódás egy másik emberrel való kapcsolatba. A szépség pillanata mindig egyfajta találkozást, közösséget, közös nyelven való rátalálást feltételez.

Ezért van az, hogy a boldogság, a szépség pillanatait mindig akkor éli mg Magda, amikor valamiféle lelki kapcsolat, egység jön létre közte és egy személy, illetve egy közösség között. Mint már a fentebb említett példa szemléltette, a Tabódy Endrével való találkozás és tánc egy újabb alkalom az egyéolvadásra, átszellemülésre. Úgy lebegnek végig a táncteremben, mint” két összekötött csónak”. Vodicskával való házassága mindaddig ízetlen és kényszeredett, amíg nem köti össze őket a külső kapcsón kívül valami belső, mély kötelék is, ahol találkozhatnak törekvéseik, rejtett vágyaik. A nagy ambícióval megrendezett vacsora előtt: „Egymásra neveltünk elégedett örömmel, és egészen egymáshoz tartoztunk ebben a percben. Megölelt hirtelen a szép, terített asztal előtt, és én jókedvvel adtam vissza.” Másik ilyen pillanat, amikor férjes asszonyként fogadja Tabódy látogatásait. A valahová tartozás érzése, az, hogy helye van a világban, hogy nincs egyedül – ez mind hozzátartozik a boldogság élményéhez. Vodicska és Magda között a karrier elérése, a vágyak közössé tétele teremti meg a bensőséges kapcsolatot. Néha a gyermekük is összekötő kapoccsá válik.

Fokról fokra fogy a szépség, halódik az érték a regényben. A teljességből lassan üresség lesz, és ez a színekben is kifejezésre jut. A kék és fehér – amelyek többnyire a boldogságot és a teljességet jelentették: Magda fehérben és kékben lebegett a bálokon, Tabódy fehér úton szeretett volna sétálni vele, Losonczy Attila szánkóján fehér, zúzmarás tájakon suhant – egyszerre eltűnik. Az ünnepekből lassan hétköznapok lesznek: a regény első felében egymást érik a bálók, a második rész – a férj öngyilkossága után, mely valójában a legelső törés Magda életében – csak szürke, nyikorgós napokból és silány ünneputánzatokból vagy közönségessé fajult, nyálas, kesergő összeborulásokból áll.

Szinte vigasztalásul, babonás csökönyösséggel hajtogatja minden elillant boldogságélmény után: de legalább szép volt. „Az életet éltem, a siralmasan kicsiny, nyikorgós kerekű, tompa és kemény, őrlő életet. Horzsolódtam, verődtem, magam is érdessé váltam benne. Én nem voltam abból a fajtából, akiket jobba, finomabbá nevel az alázat és a szenvedés. Inkább megátalkodottá tett, és sohasem hitt rosszaságokat hozott ki belőlem” – vall Pórtelky Magda. A teljes értékvesztés állapota ez. A teljes kifosztottság állapota – maga a lecsupaszított valóság. Egy meghasonlott, megfertőzött társadalomban meghasonlott életek, szétesett családi kötelékek, tisztességes érzések elsorvadása.

A Színek és években a visszahozhatatlannak tűnő pillanatok maradandóvá rögzülnek s ugyanakkor az egyénnek megadatik a végesség megérkezésének és elfogadásának kegyelme. A nő megragadja a végességet, alapjában megérti: ezért kedves, és lényegében tekintve minden nő az; ezért bájos, ami a férfiről soha nem mondható el, ezért boldog oly mértékben, ami egy férfi számára nem lehetséges, vagy nem való. Ezért elmondható, hogy a nő élete szerencsésebb a férfinál: a végesség boldoggá teheti az embert; a végtelenség, mint olyan soha nem teszi (Kirkegaard). Ez történik Pórtelky Magdával, nem véletlen, hogy női főszereplő, s érthető, hiszen nőíró teremtette.

Kafka Margitnál az asszonyiség többet jelentett, mint asszonyi írásmódot, mint nőtestvérei iránt érzett mély szánalmat, mint a női jellem alapos ismeretét és környezetele-

nül igaz színekkel való megfestését. Az asszonyiség nála, mint az emberi elnyomatás féltelmetes szimbóluma jelenik meg és az a sajátos síró, zengő szó, mely csak neki adatott meg, akkor sem lesz szentimentális, mikor könnyektől elfojtott és akkor sem erőtlenséges és a szó rosszabb értelmében nőies, mikor a legasszonyibb fájdalomról van szó.

A továbbiakban azt szeretném kifejtetni, hogy nőíró-e Kaffka Margit? Nőregény-e a Színek és évek? Ezek a kérdések úgy tesznek, mintha egyszerű igen – nemmel megválaszolhatók lennének, de ha valaki belemenne a válaszadás játszmájába, hosszas magyarázkodásra kényszerülne, bármelyik válasz mellett döntene. Ezek a kérdések a nőfogalmat mint szerepet kutatja, hogy önmagáról mint nőről, vagyis kultúrájának nő-eleméről tudjon meg valamit az olvasó. Ilyen értelemben akár át is fordítható a feminista irodalomkritika egyik alapproblémája egy másikba: ahelyett, hogy azt kutatnám, mitől lesz egy író nőíróvá, azt vizsgálom, mitől női egy olvasat. A feminista kritika egyik képviselője ajánl erre egy megközelítést: „A férfiolvasók nem tanultak meg, és nem is akarnak megtanulni valami olyasmit, ami a férfi szövegek női olvasóinak evidens: empatikusan és nem normatív módon olvasni, azonosulni az elbeszélésmóddal, vagyis belülről nem pedig kívülről olvasni. Nem veszik észre, de így olvassák a klasszikusokat, a régieket és a moderneket is. A női szövegek olvasásakor azonban szemlátomást az a beállítottság a jellemző, úgyszólván benne semmi, ami megérné a beleélést.”⁴

A női olvasat tehát egyfajta történeti olvasat lenne? Annak „beleélő” változata?

Emlékezés-regény a Színek és évek ilyen értelemben: Pórtelky Magda sorsának történeti olvasata. Maga Pórtelky Magda „olvassa újra” saját történetét öregasszony-émlékezőként: „Mint valami idegen, tarka képeskönyvet, úgy forgatom, lapozgatom néha a múltamat; s csak egyszer- csak egyszer jut eszembe: hiszen én voltam ez.”

Pórtelky Magda a szeremben, és a hozzá való irányában találja meg leginkább női mivoltát. Minden más a regényben mintha a szerelemre való készülődés, illetve a rá való emlékezés körül forogna. Szerelme „örökölt” szerelem. A szöveg több helyütt is hangsúlyozza a Magda és szülei- nagyszülei közötti folytonosságot, a nemzedékek közötti törést csak önmaga és lányai között észleli. Öröklődnek a tárgyak, az adomák, a pletykák, de öröklődnek a rituálék is: a bálók, a gardírozás, a szerelem megélése.

P szépen akarta megélni a szerelmet. Emlékként is ez jeleni a legtöbbet: „ezekre a percekre emlékszem – legszebbek voltak, tán minden ülni így védeden – egy szép, meleg otthoni szobában, a csendben-, lágyan nyilalló szomorúságokkal; - regényesen, elérhetetlenül, elválasztva – és rejtelmes, izgató, titkos kötöttséggel egymáshoz tartozni, és egymásra érezni tudna – véletlen mozdulatokon, elejtett és elértett szavakon át.”

A nő nem találja helyét a patriarchális házasság építményében, elbizonytalanodik. Ha megtalálja, akkor alárendelteként találja meg, a hatalom birtoklásának pillanatait pedig érintetlenül, emlékeiben őrzi meg.

Pórtelky Magda élete a korrekcióknak való megfelelés története, maga is egy rítus. A szerelem konvenció, majd a közösség egyéb konvenciói veszik körül, azok által – férfiak által – él. Önmagát, saját szabadságát csak a konvenciókon kívül találhatja meg, de azok végigkísérik életét. Az öregkor „szép, nagy csendessége” az a pont, ahol megszűnnek a konvenciók. Kudarc ez, vagy a nő rátalálása önmagára emlékeiben, az „önmagáért való csillogásban”, álcázott és nyilvánvalóan jelenlévő konvenciók között? Kérdés.

A Színek és években rendkívüli szerepet nyernek az „asszonytudomány”, az öltözködés, a korrekt társadalmi érintkezésbe csomagolt flört a mimika, a szemjáték, a

köszöntés-koreográfia, a zenén és táncon keresztül megélt interakció – ezek azok a momentumok, amelyek az író elbeszéléseiben és regényeiben rendkívüli szerepet nyernek. Hiszen Magdának is kijut az erőszakos, váratlan csókokból. A kézcsók még a csóknál is gyakrabban bukkan föl Kaffka Margit történeteiben.

Az asszonytudományhoz természetesen a ruhával bánás készsége is hozzátartozik. A Budapestről érkezett, pompás báli selymet meg kell tanulni gráciának kezelni, karra vetni, kígyós vonalban vontatni. (Az érte kiadott meglehetősen summát a máskülönben szigorú, takarékos grószki sem sokallja. Tudja, fegyverzet ez, amelyben a lánynak „győzni, hódítani, komoly életcsatát nyerni kell”) a hódítás fontos eszköze a tánc is, amely a Kaffka Margit-i írásművészet tanúsága szerint korlátok, szabályok közé szorított, erotikus kisugárzású interakció.

Az akadémiai magyar irodalomtörténet V. kötetében Bodnár György kulcsmotívumként emeli ki a regényből a kiszolgáltatott, asszon alakját, Kaffka Margit aztán e köré a figura köré rendezi el meglátásait. Pórtelky Magda mindvégig értékeket hordoz magában, tragédiája abból fakad, hogy nem tud igazán élni a szabadsággal, kiszolgáltatottja „a családi fejelemnek és a szokástiszteletnek”. Ennek az eszmefuttatásnak az eredményeként Pórtelky Magda olyan típushőssé válik, amelynek jellemzői a passzivitás, a tehetetlenség és az akarathiány. Így válik aztán a századelő vidékének áldozatává. Bodnár György felfogása az angolszász feminizmussal rokonítható, és a nőkérdés szociológiai hátteréről vallott nézetei egybeesnek Simone de Beauvoir gondolataival: senki sem születik nőnek, hanem azzá válik, amennyiben rákényszerítenek bizonyos társadalmi normákat.⁵

Pórtelky Magda az a nő, akinek a külsőség a legfontosabb a világon, azaz saját külseje és társadalmi presztízse: a rang és a vagyon. Ebből a beállítódásból vezeti le aztán Pórtelky Magda jellemfejlődését: gyerekkorában az irigykedő kíváncsiság, serdülőként az áhítatos bámulat, özvegyként a sértődöttség, második házasságába pedig némi érdeklődés és meg nem értés jellemzi a Színek és évek főhősét.⁶

Felhasznált szakirodalom

1. A magyar irodalom története. Összeállította: Szilágyi V. Ferenc. – Debrecen: Anno Kiadó
2. Új Magyar Lexikon IV. Szerk.: Berei Andor. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1961.
3. Bodnár György. A Nyugat folyamatos poétikai forradalmának jellegzetes elbeszélője: Kaffka Margit // A „Mese” lélekvandorlása. A modern magyar elbeszélés születése. – Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.
4. Anna Mitgutsch. Mi az, hogy „női irodalom”? – Magyar Lettre Internationale, 1997/24.
5. Bodnár György. A Nyugat folyamatos poétikai forradalmának jellegzetes elbeszélője: Kaffka Margit // A „Mese” lélekvandorlása. A modern magyar elbeszélés születése. – Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.
6. Toril Moi. Feminista irodalomkritika // Bevezetés a modern irodalomelméletbe. – Bp.: Osiris Kiadó, 1995.

Темою моєї дослідженні є сучасне представлення долі та волі жіночої душі у романі Каффа Маргіти «Фарби та роки». Мета роботи: ознайомлення з жіночою особистістю, представленою Каффа Маргітою. Зробила висновок таке, що Каффа Маргіт представляла жіночу душу нетрадиційно, по-новому.